

БОБОРАХИМ МАШРАБ 1640 (ХИЖРИЙ 1050) ЙИЛИ
Наманған шахрдан бўйни Валибобо оиласка түғинди ва
1711 (хижрий 1123) йиلى Балхда Махмуд Катагон томонидан
дорга осилди. Машраб шеъларини девон ҳолига келтириб
улгурмаган, унинг шеълери «Киссан Машраб», «Девони
Машраб» (бу китобни «Девони Машраб» деб атш нотўрги)
номлари билан машҳур бўлган китобда, турии баёзларда
учрайди.

Машраб ижодида «Мабдан нур» ва «Кимё» шеърий асар-
лари алоҳидаги ўрин тутади.

«Мабдан нур» (нурининг бошланши, чиқиши жойи) тасав-
вуф тушунчасида Аллоҳ нурининг жило бериси, дунёни,
кишилар қалбини ёртиши каби маъноларга эга. У Жалолид-
дин Румийнинг машҳур «Маснавийлари» асосидаги тасаввифий
руҳдад ёзилган бўйни, уб дафтар (бобод) иборат шеърий
асардир. Китобда аввал «Маснавийдан бир байр форс тилини
да кетлирилди. Шарҳлар орасида фазал, хи-
коялар кетлирилди. Газалларнинг ҳаммаси Машрабга тегиши,
оҳирда Машраб тегаллуси билан «Мабдан нур» сўзи
ишлатилган. Ҳикоялар эса араб ва форс адабийтида қадим
машҳур бўйни пайғамбарлар, турли шоҳлар, авлиёлар,
шайхлар, көжелар, тақвадорлар, фосиллар ҳакимилик ривоят-
лардан иборат. Биринчи дафтарда 46 ҳикоя, 13 газал бор.
Оҳирда Машрабнинг иккиси мустазоди иловга килинган. Иккими-
ни дафтарда 59 ҳикоя, 21 газал берилган, учичи дафтар
«Дарбаён суннатҳо» («Суннатлар бейни») деган сарлаҳва
билан бошланни, китобнинг анна қисимин ўти чига олган,
бунда иккитағазал ва иккита ҳикоя берилган.

«Кимё» — энг қимматбахо, энг фойдали, ибратли панд-
насижатдан дурдонаса маъносидаги ишлатилган. Китоб йигир-
ма беш кимё бўйни иборат. Ҳар бир кимё орасида «Маб-
дан нурдаги каби буюн кишилар ҳакидаги ибратни ҳикоя-
лар берилган. Жами 36 ҳикоя бор. Базоз «кимёлар узун,
айримлари эса қиска. Ву китобда Машраб газаллари йўқ.

Ҳар иккела асар жуда мухим фалсафи, ахлоқий, тарбия-
вий, илмий аҳамияти эга бўйни. Машраб сарлаҳири сифатида
халиқ томонидаги ўқилил, оғиздан-оғизга ўтиб келган. «Маб-
дан нур» ва «Кимё» ҳакидаги дастлабки илмий фикрлар XX
аср бошларига тўғри келади.

«Девони Машраб» китобини руслагина тархимни килип,
1911 йиلى Самарқанде нашр этирган шарқийносига олми Н. С. Ликонин (1860—1922) шундай ёзди: «Бундан ташкири,
мен В. П. Наливкиннинг маслаҳатига кўра Машраб қаламига
манусбат «Мабдан нур» асари билан ташнишим. Бу бир қанча
ибратли ахлоқий ҳикояларни ўти чига олган. Девони Машраб
тажрихини ҳолига оид маълумотлар тўплаб беринши
иттихомос килип танишим Наманғон уездид. Чуст шархи қозиси
домумла Масудъ Мезғум домулла Муҳаммад Мурод кози-
калонига мурожаат қўлдим. У ўғли шайхулиссон Ноҳид билан
Машраб ҳакидаги менинг қизқитирган маълумотларни
юбордим».

Шарқийносига В. А. Вяткин (1869—1932) 1923 йиلى Тошкентда
босилиб чиққан «Сборник Туркестанского Восточного инсти-
тута в честь профессора А. Э. Шимидт тўпламидаги «Фар-
гоналик мутасаввиуф Девони Машраб» мақолосидаги Машраб
халиқ орасида машҳур тасаввифий-ахлоқий «Мабдан нур»
асарини ѡзиганни ёйтб ўтади.

Ўзбекистон Фанлар академиги Шарқийносиги институти
китоби ҳазинасида «Мабдан нурнинг 19 қўлъозма нусхаси
(базан бирлар «Кимё» билан, савзилири чалади) сакланмоқ-
да. Шулардан 9 таси илмий тасвир қилинган. Бу тасвифлар
машҳур шарқийносидан. В. И. Белиев, А. Н. Кононов,
Н. Д. Милкуло-Маклай, А. М. Молчанов, М. А. Салье, А. А.
Семёнов, О. И. Смирнова, А. Э. Шимидт томонидан амалга
оширилган. Тасвифларда «Лебдан нур» мутасвири Машраб
тегаллуси билан машҳур бўлган Мулло Муҳаммад Раҳимбобо
Девони Наманғоний деб кўрсатилиган.

Шарқийносиги институтида сакланабтаган 1866 йиلى кўчи-
риягидаги 378-роқамли «Мабдан нур» кўлъозасидаги мұқадди-
мада «Маснавий машҳур бўйни ве олам андин барака олди.
Аммо чун бу комини ахадар иборат ар-роҳий либо раҳматир
рабоний Мулло Раҳимбобо Девони Наманғоний ал-машҳур
мулқабад ба Машраб кўрбут мутола кидимки, туркӣ тил-
га ун шарҳ қислас деб оразу қидим. Аммо ишорати бўл-
ди беъсовиста ҳазрати кутуфл орғин сутонул мухаккимин,
бурхони мурдид, сироржит толибин, сарвони атрок, яъни
ҳазрати сultonотин Ҳужъ Аҳмад Яхсив, қаддеса сирраҳудин
иҳозат ва ионат бўлади. Ва шарҳи «Маснавийда» ифтих
қидиуқ ва туркӣ тилга баён эттук. То фахм ҳос ва маф-
ҳуми ой бўлгай ва толиби содиг ва солики ошини ёзитиб
андин барака ойлай ва нукус уюби топса аф қўлдай. Китоб-
ни бақави «Мабдан нур» деб таъмон қидид, деб ёзилган.
Аммо сузбони билан асосин матнини ёзилишида бироз фарк
бор.

Шунданд кейин «Мабдан нур» ва «Кимё» ҳакидаги тадқиқот-
чилар бирор фикр айтмайдилар. Адабийтега партизанийли,
синфилийи нуктии незаридан кераш туфайли динни, тасаввифий
руҳда ёзилган асарларга ётиб берилмади. Улар со-
циалистик тузумга ёт, ёшлар мисияни заҳарловчи асарлар
деб баҳоланди ва ҳар томонлама қораланди.

Машраб тоҳин «Диник-тасаввиф шеърларни Намонядаси, гоҳ ўз
шеърларда диник тасаввифни коралаган исенкор даҳрий шоҳ
сифатида баҳоланди. Шу кейнинги нуктии назардан
Машраб ижодини таҳлини этиш учун унни «Мабдан нур»дан
акратиб олиш керак бўлди. Қоди.

Ноҳият, «Қизил Узбекистон» газетасининг 1959 йиلى 12 июль
сонидаги академик шоҳи F. Гуломнинг «Икки Машраб» мақо-
ласидаги ўзълон қилинди. Кейинчалик ба мақола Гафур Гуломнинг
1971 йиلى нашр этилган «Адабий-танқидий мақолалар» тўп-
ламида ҳам киритилди.

МАТН АЗОБЛАРИ

Шири шакар усулида ёзилган газалнинг манави байти-
га ётиб беради.

Аз дари ту куко равам, ҳар неча қувлассан мени.
Мен ани остоши ту, ҳақр ила ўлдурумусан?

Шоир шундай демокчи: «Минг қувлассан ҳам, бар-
бир, сенин бўсағандан нари кетмайман. Мен ахир осто-
нангиг итиман-ку, нега ҳийон үтида ёндирасан?»

Янни асли:

Мен саги остоши ту, ҳақр ила ўлдурумусан?
«Қайдалсан» газалнинг иккичи, учичи бандин ўйий-
мин:

Нече йиллар бу кўнгул муштоқ эзур дийдоринга,
Ўргулай, эй дилдари ширин забоним, қайдасан?

Энди учичи бандин ўқиёми:

Айрилиб мен ёрдиди бир неча кун бўлдум жудо.

Бир неча кун айрилиган учун ошиқ бечора ой-воҳ че-
киб ўтирибди, қандай килиб бир неча кун муштоқ бў-
лиши мумкин. Асли бундай бўлиши керак:

Нече кундур бу кўнгул муштоқи дийдоринга эзур.

Шу газалнинг мақтаини ўқиёми:

Ташнилабдур Машрабнинг, бўйни юраги-кабоб, таҳасидан.

Фурнатингда ҷашми ёби равоним, қайдасан?

Бунда на вазн бор ва на матьно. Асли қўйидагича:

Фурнатингда, эй мани оромжоним, қайдасан?

Камина Машрабнинг «Девони» (1980) ҳақида тақриз
ёзиши ништада Шарқийносиги институти фондидаги сақла-
нётган шеърларни ўнтача нусхасини варақ-
лаб чиқкан эдим. Ҳақиқатан ҳам, жаттолттар (уарни жат-
тол) ҳам деб бўйлайди чунки жаттолтла ҳунар, булар эса
косиб) ўзларни ҳар хил қўйиладиганни ўзларига қўйи-
лар. Ҳақиқатнинг нашрларини жаҳон олимларни кўз ўтида
этиб беронади! — деб юрганим куяди. Мен Жалолид-
дин Юсупов матнини ҳам жуда ҳизиқон ўқиб чиқдим. Ле-
кин бу напрада ҳам жуда янга талай ҳатоликлар кўзга
ташланади. Уларни тутишин чорасини кўрсок керак. Шу-
нинг учун гапни чўзин ўтирисадан беъсовиста мисолларга
тасиғат сазовор.

Бобораҳим Машрабнинг девонини кейнги 200 йил мон-
байнida жуда кўп ҳаваскор жаттолттар кўйиришган, сон-
саноқсиз сўзларини ўзларига ўрнини алмаштиришган, ўз-
ларинча «тахир» этишган, «туташибиган», кўп ҳолларда

эса Машрабни дуруст ўтишиларни учун чораси кўрсок керак:

Ки, ишқиған мени охир юроким айлади сад чок,

Висол завқни бир лаҳза, бир бор топмадим.

«Келдим» радифиға ғазалнинг мақтади:

Шароби матағиф излаб, чу лола багри қон келдим.

Гунашнинг ҳам багри қон бўладими? Иноф қилинглар.

Лоланинг ичи қора бўлғани учун ҳам уни багри қон дей-
дилар.

Бу мисра аслида шундай ўқишлиши керак:

Шароби матағиф излаб, чу лола багри қон келдим.

«Тушубман» радифи шеърнинг тўртични байти:

Бу надоматимни кўргил, менинг интизора раҳм эт.

Шароби матағиф излаб, чу лола багри қон келдим.

«Келдим» радифиға ғазалнинг мақтади:

Шароби матағиф излаб, чу лола багри қон келдим.

«Тушубман» радифи шеърнинг тўртични байти:

Бу надоматимни кўргил, менинг интизора раҳм эт.

Шароби матағиф излаб, чу лола багри қон келдим.

«Келдим» радифиға ғазалнинг мақтади:

Шароби матағиф излаб, чу лола багри қон келдим.

«Тушубман» радифи шеърнинг тўртични байти:

Бу надоматимни кўргил, менинг интизора раҳм эт.

Шароби матағиф излаб, чу лола багри қон келдим.

«Келдим» радифиға ғазалнинг мақтади:

Шароби матағиф излаб, чу лола багри қон келдим.

«Тушубман» радифи шеърнинг тўртични байти:

Бу надоматимни кўргил, менинг интизора раҳм эт.

Шароби матағиф излаб, чу лола багри қон келдим.

«Келдим» радифиға ғазалнинг мақтади:

Шароби матағиф излаб, чу лола багри қон келдим.

«Тушубман» радифи шеърнинг тўртични байти:

Бу надоматимни кўргил, менинг интизора раҳм эт.

Шароби матағиф излаб, чу лола багри қон келдим.

«Келдим» радифиға ғазалнинг мақтади:

Шароби матағиф излаб, чу лола багри қон келдим.

«Тушубман» радифи шеърнинг тўртични байти:

Бу надоматимни кўргил, менинг интизора раҳм эт.

Шароби матағиф излаб, чу лола багри қон келдим.

«Келдим» радифиға ғазалнинг мақтади:

Шароби матағиф излаб, чу лола багри қон келдим.

«Тушубман» радифи шеърнинг тўртични байти:

Бу надоматимни кўргил, менинг интизора раҳм эт.

Шароби матағиф излаб, чу лола баг

— Нединг не тату!
— Суу тату!
Олтой топшигми

■■■ ВИЛОЯТИДАГИ «Дружба» дега: совхозда шундук ишилб юрган эдим. Мундай широр өзб, расм чизиб. Бўйёниллик ҳам қиласадим. Тирикликид-ака.

Кишилкенинг четтида музей бор эди: жўхаликнинг тарихи, яъни иотулари акс этирилган. Ушаннин бир ҳужрасида ётиб турардим. Манзара яхши, лекин ёнимидас бир хавфли тепалик бор эди, унинг бир ёни куйиб кетган — ўт ўсмас эди. Тепаликнинг ўбигда дашатли бир кўл бор эди-да. Қадимда Кўк кўл дейнгиз, ҳозирда Коря кўл дейшишарди. Тог этагидаги киме заводидан чиқсан оқава-юнини сувлар кўниб юборилган: кўлда сув эмас, ёртинглан кора мум бордек ятилар ётари. Ўлай агар, устидан шундук юриб кетиш мумкиндай. Қасидир йили ётиб кўл бўйлиб кўл тошганда, бир ариқ сув оқиб чиқсану ҳалиги ёнбагридан наста ёнган. Ушаннин ўрнидан гиёҳ ўнмас эди: куйиб кетган-да! Қейин турғорини ҳар қанча киришлаб оптасалар ҳам ўнгламаган. Ҳе, ўша кезлар кўл моллар ҳам кирилиб кетган экан...

Хуллас, ўша ерда ўшаг турганимда бир куни совхоз директори чакрик болди. Идорасига. Яхши одам эди бечора. Қейин синикибгини: «Ука, гап шундай-шундай...» деди.

Кишилкода бошқа миллат вакилларимиз кўп эди-да:

Директорнинг айтишаси, ўттис тўқус милят вакилини ўшишади. Нимагаки, ҳар ёни бир милят вакилини кўлаштириш плани бор экан...

Кулманг, билиасиз-ку?

Ўша киши илтимос килди-да: «Ука, сиз жаҳонгасти одаимиз. Билиашини билиасиз... Бизда бир милят вакилини ўшиш экан: олтойлик. Бир амаллаб биттасин опеклангиз, бўёни чатоқ бўлади. Мана, пул... Ваётдини кўюк қилинг: ўй дейдими, иш дейдими — бор дент. Оиласи билани, ёғлими — фарки йўк...»

«Йўқи» дёвламидим. Бунинг устига, Олтой — ҳарқалай — бош боболаримиз яшаган юртлардан.

Йўлга чиқдик.

Барнувига бордим. Ҳе, ўзимизнинг шаҳарлардан фарқ килимади. Мен унга қандайдир ўрмон ичди, деб... Қада! Хуллас, яъни, кўчаларидан қанча кевзаним, кимларнинг мендан ҳайкиб қочганинни айтиб ўтириши ортиқча. Қайси бирита: «Пафедиши к нам в Узбекистан!» десам, жининг қараганди қарайди. Биттаси менинг ким-нама деб ўйлади, урмоқчиман бўлди. Бир-иккитаси кубиб кўйди. Эзи, тўсатдан сўрасан, ҳайрон бўлар экан-да. Ўзи ихтиёри билан келса, бошқа гап: ана, ҳарёдан келиб ётили.

Кискаси, ўзидан колган бирорта дарвиши-тиёнистаси бўлсайм оптеганим, деб бир кечаси чиқдим. Етти қават-тўқуси қавати императорлар орасида юрган эдим, бир императорнинг ертўласидан чиқиб келалтав ёнишни — ўн бир ўни ишар болани кўриб қолдим. Иккита буш шинши багрига босинг олан. Менинг кўрди-ю, кочиб қолди. Аста зинога бошига бордим. Пастдан нур кўринди. Билиасиз-ку, катта шаҳарларда, ўзимиздам шундай биноларнинг ертўласидан ҳар хил қаланги-қасанни банигилар макон кўнган... Шоҳд бирорта ёввонига ўйликаманни, деб сенкин зиналардан пастлай бошлидам. Пастдан гудир-гудир овоз келапти. Бир ёқдан кўркиман денг: чиқиб, айлантириб солиб колса...

Онхиги пиллапоздан мундай саҳнага тушдим. Ертўла ёнгиги шу ерга очилади. Эшик аброр, тиришаридан нут ўшташтадан экан. Аста одим. Пастга яна ўч-туртга зина кетган, ўбиги — кенг майдончадай жой.

Шу майдончанинг ўнг томонидаги ўтиришан экан: ўч-туртта бола тагларга кути кўйиб, кимнингдир сўзини тинглавти. Сўзлабтган киши кўринганни. Ўртада шам ёни... Эзи денг, ёмонан бадбўй жой экан.

Шунда болалар бирдан менга қарашди-да, саниб-санчиб турб қитеши.

Ассалом алайкум! — деб ерга тушдим. Биринчидан кўзлабтган мундай саҳнага тушдим. Ертўла ёнгиги шу ерга очилади.

Ашик аброр, тиришаридан нут ўшташтадан экан. Аста одим. Пастга яна ўч-туртга зина кетган, ўбиги — кенг майдончадай жой.

Шу майдончанинг ўнг томонидаги ўтиришан экан: ўч-туртта бола тагларга кути кўйиб, кимнингдир сўзини тинглавти. Сўзлабтган киши кўринганни. Ўртада шам ёни... Эзи денг, ёмонан бадбўй жой экан.

Шунда болалар бирдан менга қарашди-да, саниб-санчиб турб қитеши.

Ассалом алайкум! — деб ерга тушдим. Биринчидан кўзлабтган мундай саҳнага тушдим. Ертўла ёнгиги шу ерга очилади.

Ашик аброр, тиришаридан нут ўшташтадан экан. Аста одим. Пастга яна ўч-туртга зина кетган, ўбиги — кенг майдончадай жой.

Шу майдончанинг ўнг томонидаги ўтиришан экан: ўч-туртта бола тагларга кути кўйиб, кимнингдир сўзини тинглавти. Сўзлабтган киши кўринганни. Ўртада шам ёни... Эзи денг, ёмонан бадбўй жой экан.

Шунда болалар бирдан менга қарашди-да, саниб-санчиб турб қитеши.

Ассалом алайкум! — деб ерга тушдим. Биринчидан кўзлабтган мундай саҳнага тушдим. Ертўла ёнгиги шу ерга очилади.

Ашик аброр, тиришаридан нут ўшташтадан экан. Аста одим. Пастга яна ўч-туртга зина кетган, ўбиги — кенг майдончадай жой.

Шу майдончанинг ўнг томонидаги ўтиришан экан: ўч-туртта бола тагларга кути кўйиб, кимнингдир сўзини тинглавти. Сўзлабтган киши кўринганни. Ўртада шам ёни... Эзи денг, ёмонан бадбўй жой экан.

Шунда болалар бирдан менга қарашди-да, саниб-санчиб турб қитеши.

Ассалом алайкум! — деб ерга тушдим. Биринчидан кўзлабтган мундай саҳнага тушдим. Ертўла ёнгиги шу ерга очилади.

Ашик аброр, тиришаридан нут ўшташтадан экан. Аста одим. Пастга яна ўч-туртга зина кетган, ўбиги — кенг майдончадай жой.

Шу майдончанинг ўнг томонидаги ўтиришан экан: ўч-туртта бола тагларга кути кўйиб, кимнингдир сўзини тинглавти. Сўзлабтган киши кўринганни. Ўртада шам ёни... Эзи денг, ёмонан бадбўй жой экан.

Шунда болалар бирдан менга қарашди-да, саниб-санчиб турб қитеши.

Ассалом алайкум! — деб ерга тушдим. Биринчидан кўзлабтган мундай саҳнага тушдим. Ертўла ёнгиги шу ерга очилади.

Ашик аброр, тиришаридан нут ўшташтадан экан. Аста одим. Пастга яна ўч-туртга зина кетган, ўбиги — кенг майдончадай жой.

Шу майдончанинг ўнг томонидаги ўтиришан экан: ўч-туртта бола тагларга кути кўйиб, кимнингдир сўзини тинглавти. Сўзлабтган киши кўринганни. Ўртада шам ёни... Эзи денг, ёмонан бадбўй жой экан.

Шунда болалар бирдан менга қарашди-да, саниб-санчиб турб қитеши.

Ассалом алайкум! — деб ерга тушдим. Биринчидан кўзлабтган мундай саҳнага тушдим. Ертўла ёнгиги шу ерга очилади.

Ашик аброр, тиришаридан нут ўшташтадан экан. Аста одим. Пастга яна ўч-туртга зина кетган, ўбиги — кенг майдончадай жой.

Шу майдончанинг ўнг томонидаги ўтиришан экан: ўч-туртта бола тагларга кути кўйиб, кимнингдир сўзини тинглавти. Сўзлабтган киши кўринганни. Ўртада шам ёни... Эзи денг, ёмонан бадбўй жой экан.

Шунда болалар бирдан менга қарашди-да, саниб-санчиб турб қитеши.

Ассалом алайкум! — деб ерга тушдим. Биринчидан кўзлабтган мундай саҳнага тушдим. Ертўла ёнгиги шу ерга очилади.

Ашик аброр, тиришаридан нут ўшташтадан экан. Аста одим. Пастга яна ўч-туртга зина кетган, ўбиги — кенг майдончадай жой.

Шу майдончанинг ўнг томонидаги ўтиришан экан: ўч-туртта бола тагларга кути кўйиб, кимнингдир сўзини тинглавти. Сўзлабтган киши кўринганни. Ўртада шам ёни... Эзи денг, ёмонан бадбўй жой экан.

Шунда болалар бирдан менга қарашди-да, саниб-санчиб турб қитеши.

Ассалом алайкум! — деб ерга тушдим. Биринчидан кўзлабтган мундай саҳнага тушдим. Ертўла ёнгиги шу ерга очилади.

Ашик аброр, тиришаридан нут ўшташтадан экан. Аста одим. Пастга яна ўч-туртга зина кетган, ўбиги — кенг майдончадай жой.

Шу майдончанинг ўнг томонидаги ўтиришан экан: ўч-туртта бола тагларга кути кўйиб, кимнингдир сўзини тинглавти. Сўзлабтган киши кўринганни. Ўртада шам ёни... Эзи денг, ёмонан бадбўй жой экан.

Шунда болалар бирдан менга қарашди-да, саниб-санчиб турб қитеши.

Ассалом алайкум! — деб ерга тушдим. Биринчидан кўзлабтган мундай саҳнага тушдим. Ертўла ёнгиги шу ерга очилади.

Ашик аброр, тиришаридан нут ўшташтадан экан. Аста одим. Пастга яна ўч-туртга зина кетган, ўбиги — кенг майдончадай жой.

Шу майдончанинг ўнг томонидаги ўтиришан экан: ўч-туртта бола тагларга кути кўйиб, кимнингдир сўзини тинглавти. Сўзлабтган киши кўринганни. Ўртада шам ёни... Эзи денг, ёмонан бадбўй жой экан.

Шунда болалар бирдан менга қарашди-да, саниб-санчиб турб қитеши.

Ассалом алайкум! — деб ерга тушдим. Биринчидан кўзлабтган мундай саҳнага тушдим. Ертўла ёнгиги шу ерга очилади.

Ашик аброр, тиришаридан нут ўшташтадан экан. Аста одим. Пастга яна ўч-туртга зина кетган, ўбиги — кенг майдончадай жой.

Шу майдончанинг ўнг томонидаги ўтиришан экан: ўч-туртта бола тагларга кути кўйиб, кимнингдир сўзини тинглавти. Сўзлабтган киши кўринганни. Ўртада шам ёни... Эзи денг, ёмонан бадбўй жой экан.

Шунда болалар бирдан менга қарашди-да, саниб-санчиб турб қитеши.

Ассалом алайкум! — деб ерга тушдим. Биринчидан кўзлабтган мундай саҳнага тушдим. Ертўла ёнгиги шу ерга очилади.

Ашик аброр, тиришаридан нут ўшташтадан экан. Аста одим. Пастга яна ўч-туртга зина кетган, ўбиги — кенг майдончадай жой.

Шу майдончанинг ўнг томонидаги ўтиришан экан: ўч-туртта бола тагларга кути кўйиб, кимнингдир сўзини тинглавти. Сўзлабтган киши кўринганни. Ўртада шам ёни... Эзи денг, ёмонан бадбўй жой экан.

Шунда болалар бирдан менга қарашди-да, саниб-санчиб турб қитеши.

Ассалом алайкум! — деб ерга тушдим. Биринчидан кўзлабтган мундай саҳнага тушдим. Ертўла ёнгиги шу ерга очилади.

Ашик аброр, тиришаридан нут ўшташтадан экан. Аста одим. Пастга яна ўч-туртга зина кетган, ўбиги — кенг майдончадай жой.

Шу майдончанинг ўнг томонидаги ўтиришан экан: ўч-туртта бола тагларга кути кўйиб, кимнингдир сўзини тинглавти. Сўзлабтган киши кўринганни. Ўртада шам ёни... Эзи денг, ёмонан бадбўй жой экан.

Шунда болалар бирдан менга қарашди-да, саниб-санчиб турб қитеши.

Ассалом алайкум! — деб ерга тушдим. Биринчидан кўзлабтган мундай саҳнага тушдим. Ертўла ёнгиги шу ерга очилади.

Ашик аброр, тиришаридан нут ўшташтадан экан. Аста одим. Пастга яна ўч-туртга зина кетган, ўбиги — кенг майдончадай жой.

Шу майдончанинг ўнг томонидаги ўтиришан экан: ўч-туртта бола тагларга кути кўйиб, кимнингдир сўзини тинглавти. Сўзлабтган киши кўринганни. Ўртада шам ёни... Эзи денг, ёмонан бадбўй жой экан.

Шунда болалар бирдан менга қарашди-да, саниб-санчиб турб қитеши.

Ассалом алайкум! — деб ерга тушдим. Биринчидан кўзлабтган мундай саҳнага тушдим. Ертўла ёнгиги шу е

ТЕАТР САХИФАСИ

КРАСУВНИНГ ТАНИЦИ КУЧАСИГА, Шукур Бурхон ўйидан кўп ҳам олис бўлмаган бозорчага, бозорча оқинидаги дам олини хиёбонига қачон бўйим тушса, галат бир тутуғ мени чултаб олади бу ёлларда улут актёр ҳамон айланб юргандек. Этига ҳамон ўша-ӯша: сурланган теридан тикилган кимматбахо саргию костюм, кўзиди қора кўзойиқак, оғизида енгилтина побабзал, кўпинча кросовка кийиб олган бўларди.

У шошилиб-ошиқмайди. Шу кўчаларда, шу бозору хиёбонларда саҳнада айтольмай қолган дардларини тўкиб соглиси келаётгандайди.

— Одам бўлиш керак! — деб қўяди маъюсланиб.

Кўчиликнинг кулоқлари шовники суронлар аро бу гапни илгамайди. Эшитларнага эса эриш тулоуди: во-ажаб, турфа милятлар туфра кимсалар осиди қылган гайринсоний бир издиҳом орасиди ҳамма нарсага бепарвек кўринган девъомат бир киши томдан гараша туш-гандек шунақа деб ўтирас. Ахир, бу издиҳомда одамлик сарник чукача олимасигини у билмайди.

Кўчиликнага ишончнинг кайта сўраши:

— Нима бўлиш керак! дедининг оқисоқ?

— Одам бўлиш керак! — дейа таクロйди Шукур Бурхон.

Уйга қайтаркан; йўл йўлакай яна қийналади: буларда не тонох ўзи?..

Мажлислари кун бўйи давом этадиган анжуманларнинг бириги Шукур Бурхон ҳам бир маҳаллар иштирокчи бўлиб борган экан.

Кимсан — Ялангтўшини қойиллатган, «Шоҳ Эдип»да юракларни зириллатган улуг актёр мўмин-қобилига бўлиб, пурим усти бошлару силлик башаралар орасида ба-ландааров гапларни тинглаб ўтирас.

Бир кун чидаиди, иккакун чидаиди. Ахиди бўлмагач, ўтирган жойида бемалол хуррар тортаверади. Енида ўтирган Комил Ерматов бикинидан чимчилаб, уни ўйго-тади.

— Ҳа-а... тичклими? — ўзиги хос сокинлик билан сўрайди Шукур Бурхон ўйонганди.

Хуррагинга бэзъизларга эшитилити, — пичирлайди Комил Ерматов қандайдир изза тортиб. Ҳазилакам одам нутк сўзлаяптими, эшитсангиз-чи!

Шукур Бурхон минбар томон илис нигоҳ ташлаб олиб, бепарвек қўл сийтади:

— Шунман гам деб ўшишиб ўтирибизми? Ишонаве-ринг, айтганларнинг мингади бирни ҳам алмади ошмайди.

— Нега?

— Негалигини сўрайсиз-а! — Шукур Бурхоннинг қиё-фаси қўйқисидан кулаги мойил бўлиб, Комил Ерматовга ҳазил қилишиб келади: — Биласизми, бу нимага ўхшайди?

— Э, қўйсангиз-чи, битта-яримта ўшишиб қолади...

— Эшитсангиз-чи, топинг-чи?

— Ошқовож...

Шукур Бурхон жиддий тарзда бош чайқаб:

— Йўқ, тополмадигин, — дейди. Сўнгра нотиқка яна бир кун синичкаб назар солади-да, қандайдир ҳаноат ҳозил қилгандай: — Чўчканинг янги туғилган боласига ўхшаркан! — дейди...

Ростёй санъаткор унинг қандайдир мансабдор эканли-гини, кимларга даргандай айтган, дегани деганингини андиши қилиб ўтирибанди?!.

Шукур оғанинг турмуш ўртоги Шакар оланинг ҳаётини хотираларига безайди. Ўлуг санъаткорнинг қўли тек-кан ҳар неки бор унга суюқи. Уқимлини, маданиятни аёл. Аммо Шукур акани ҳар гал мақтаганида унинг содадилгинин, тўпроғини кўп гапиради.

Шукур оға маҳалларга чиқса маҳалла чиқадиган, ҳой-хонага борса чохонага борадиган — хулласки, ортидан қолмай ёргашибиганни Шарик ҳам барвакт қариди. Остонада мўлтабий ётади. Бэзъан қадам товушларни ўши-тигуради бўла, салби турди-да, ташқарига юргарди.

— Шукур аканинг кайтиб кельмасигина ҳамон ишон-майди-да... — дейди Шакар опа кўзлари намланиб. — Умид қилади...

Бирпастдан сўнг Шарикнинг қулоқлари шалпайиб, ду-ми сурдариб кайтиб келади. Яна остоша ортида чўзилади. Гап-сўзларга қулоқ тутаётгандек бўлади, эгасининг номини эшитганда ҳушер тортиб.

— Шўхликларни ҳам қолиб кетди. — ҳаёлчан дейди Шакар опа, — Илгариларни жони ичига симгаётгандек чоп-гани-чопган эди. Ҳеч киминг етти ухла тушига кирма-гани килиқларни топарди. Ҳоҳида ўзининг килиқларидан ўзи озорлаб қоларди. Энди эса... ҳаммаси бирдан ёди-дан кўтарилиб кетгаётгандек...

— Ўзимиз Шавкатнадан ажрабиб қолганимиз Шукур акага жуда қаттиқ зарба бўлди. Санъаткор эмасми, қу-вонгана дилдан кувониб, қайтуга ботганда айриликинг бутун фожиасини юракдан ҳис этиб азобланади: кечалари-йўнайт ҳайр, бальзан ўрнларидан турти кетиб, Шавкатнинг суратига соатлаб термулар, ух тортганча хонанинг ушиодан-бу бошига бориб келаверадилар...

КЕИИНЧАЛИК МА'ЛУМ БЎЛИШИЧА, ижара эга-си билан Шукур оғанинг ўртасида қандайдир гап-кочиб қолган, ижарадор уни ўзига қарам деб билибми, шашнига тегадиган сўз айтни юборган экан. Шукур Бурхон ҳаммасига чидасал бунга чидолмаган.

Ўй қуриши. Қийинчликлар ортда қолди...

Балки шу ўй учун кетган вактларини, чеккан заҳмат-ларини актёр ижодий ишга багишлаганди эди, халқимизнинг қолбидан жой ола биладиган яна ўнлаб ялангтўш-лар образини яратармиди?

Шукур Бурхон маҳалла-қўйининг бирон бир маросими-дан четда қолмайдиган, катта-кичин юмушларнинг барча-сан аралашиб юрагидан, бирвонини оғирини енгил қилиш учун жонини ҳам алмайдиган куюнчак инсон эди.

Бир куни унинг одигда қўйини маҳалла турдиган бир аёл арзин ҳол қилиб келди.

— Домла... — деди у кисини-кимтингандай, айни дам-да «домла» сўзига ўзгача ургу бериб. — Бошимизга муш-

Шойим БУТАЕВ

Қўйғодай Киёфаси

ЭССЕ

Шукур Бурхон эскичадан сал-пал савб ёзишарни сўрайди Шукур Бурхон ўйонганди.

Хуррагинга бэзъизларга эшитилити, — пичирлайди Комил Ерматов қандайдир изза тортиб. Ҳазилакам одам нутк сўзлаяптими, эшитсангиз-чи!

Шукур Бурхон минбар томон илис нигоҳ ташлаб олиб, бепарвек қўл сийтади:

— Шунман гам деб ўшишиб ўтирибизми? Ишонаве-ринг, айтганларнинг мингади бирни ҳам алмади ошмайди.

— Нега?

— Негалигини сўрайсиз-а! — Шукур Бурхоннинг қиё-фаси қўйқисидан кулаги мойил бўлиб, Комил Ерматовга ҳазил қилишиб келади: — Биласизми, бу нимага ўхшайди?

— Э, қўйсангиз-чи, битта-яримта ўшишиб қолади...

— Эшитсангиз-чи, топинг-чи?

— Ошқовож...

Шукур Бурхон жиддий тарзда бош чайқаб:

— Йўқ, тополмадигин, — дейди. Сўнгра нотиқка яна бир кун синичкаб назар солади-да, қандайдир ҳаноат ҳозил қилгандай: — Чўчканинг янги туғилган боласига ўхшаркан! — дейди...

Ростёй санъаткор унинг қандайдир мансабдор эканли-гини, кимларга даргандай айтган, дегани деганингини андиши қилиб ўтирибанди?!.

Шукур оғанинг турмуш ўртоги Шакар оланинг ҳаётини хотираларига безайди. Ўлуг санъаткорнинг қўли тек-кан ҳар неки бор унга суюқи. Уқимлини, маданиятни аёл. Аммо Шукур акани ҳар гал мақтаганида унинг содадилгинин, тўпроғини кўп гапиради.

Шукур оға маҳалларга чиқса маҳалла чиқадиган, ҳой-хонага борса чохонага борадиган — хулласки, ортидан қолмай ёргашибиганни Шарик ҳам барвакт қариди. Остонада мўлтабий ётади. Бэзъан қадам товушларни ўши-тигуради бўла, салби турди-да, ташқарига юргарди.

— Шукур аканинг кайтиб кельмасигина ҳамон ишон-майди-да... — дейди Шакар опа кўзлари намланиб.

— Ҳа-а... нима гам ўти? — деб сўради.

— Кадамингни ўшишиб қолади...

— Паспортигинг борми?... Олиб чиқни!

— Катта одам бўлган экан, — хулоса чиқарди ўзича улардан бир.

— Катталарага маза бўлган-да! — фикрлаш бобида бу-ниси унисидан ҳам ошиб туши.

Сўнгра худи келишиб олишгандин, иккаларни сиркаси сув-вақтларни ўзида Шакар опадан уй дафтарини сўраши.

— У дафтар ЖЭКДа, — деди Шакар опа.

— Ие, нега?

— Уйимиз ўшанинг ихтиёрида...

— Паспортигинг борми?... Олиб чиқни!

— Бондада ўзида ўзида ўзида ўзида...

— Шакар опадан ўзида ўзида ўзида...

— У ўзида ўзида ўзида...

— Шакар опадан ўзида ўзида...

— У ўзида ўзида...

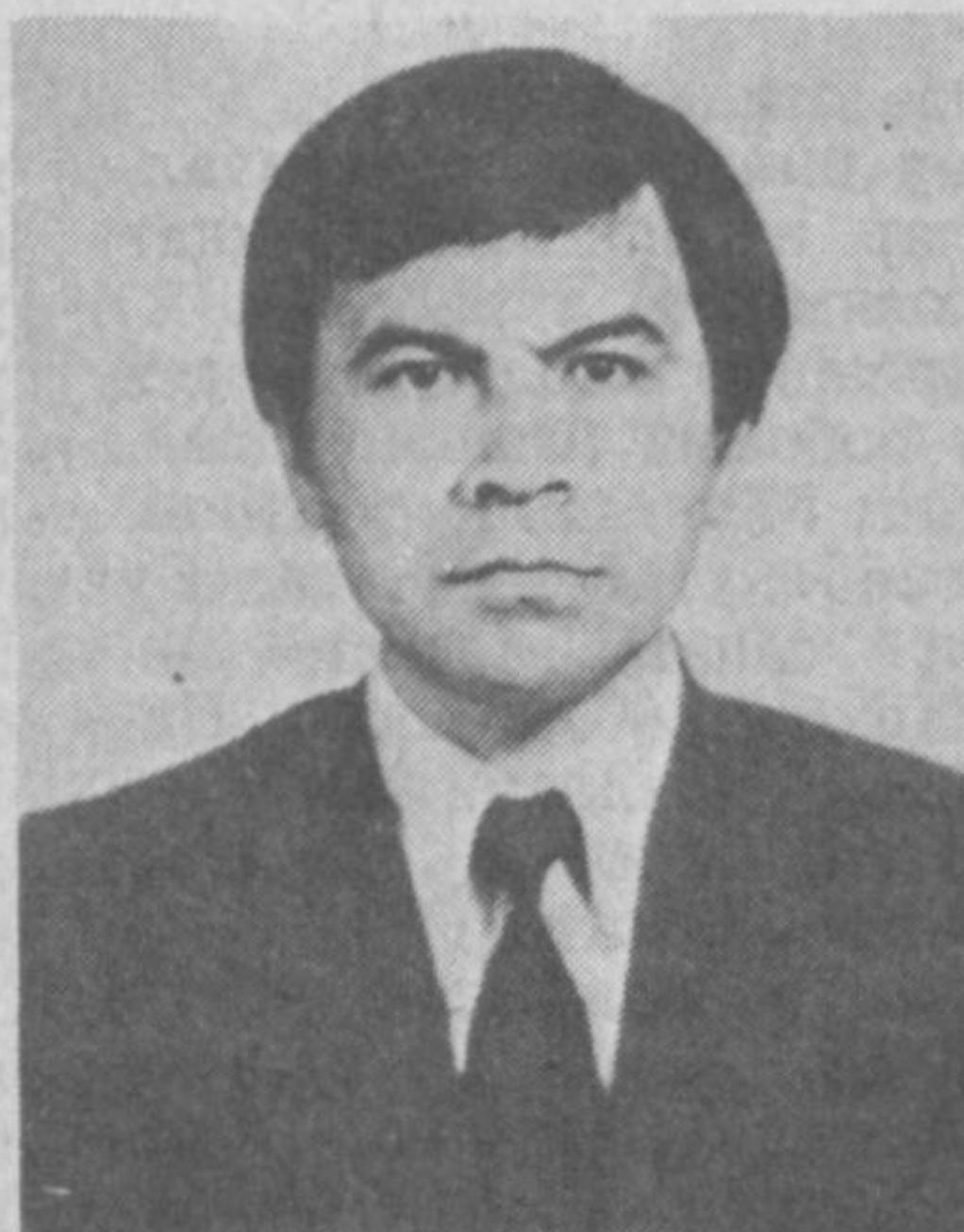
— Шакар опадан ўзида...

— У ўзида...

— Шакар опадан...

— У

**ШАРОФ
БОШБЕКОВ
ЧОЙХОНАМИЗ
МЕХМОНИ**

МИТИНГ

БУГУН ШАНБА, ИШГА БОРМАЙМАН. Кўзимни очсан, соат тўққиз ярим бўти. Негадир ҳамма ёк сув қўйган-дек жумкит. Болалар-ку ўқиша, боғчага кетгандир, хотин қай гўрда экан! Даҳлига чиқсан, кузга кўринари жоҳда бир варон қозоз турибди. Хотиниминг дастхатини дарров танидид: «Лен митингга кетдим. Болалардан хөтим олмасн, бугун кечроқ қўйишади, мактабларде митинг бўлармиши». Таъба! Митингда бало борми, хотин дегани дам олиш кунлари уйда ўтромайдими, у ёқ-бу ёғини йигиштириб!

Кайдикат бўлмайрой чом кўйдим. Холодильникни очсан, ўтланганин устига телған қилиб, иккичула суворашдан бошка чех вақроқ ўйк. Нерайди-бери нонушта килиб, ошқозонин алдаган бўйдик. Ой охирда иш кўйлади кетади, шунинг учун айрим ёзув-чиқувини уйга олиб келаман. Ишлаганин ўтидид. Кийнлиб қолсан, содатда ўздан-бўя ёқка юриб келамон. Хона бўйлаб юра бошладим. Каллаге битта-фирқа келар-челмас, деворга бориқ тақалиб келаман, денг. Оргара қантак, яна ўйламан. Уч-тўрт қадамдёй яна деворга рўпера келаман. Уй. Тор уйда фикрлар ҳам бўлмайди!

Бизнисига чиқса нард-пард ўйнамиз, дуб ќўшиним Салоҳиддинга қўнгироқ қилдим. Гўшакни кичик қизаси кўтерди.

— Леббай!

— Адан-кани?

— Йўғул...

— Улаҳа! ётибдими? Тўғрисини айтавер.

— Йўк, ҳам митингга кетдил... — Кизалоқ «митингни», негадир, иккита «т» билан айтди.

— Уйда каттарко одам борми? Олган қаерда!

— Митингдан...

— Бувинг-чи!

— Ноҳлош холаланинга митингга кетгўвдила...

Баттар кафирят бўзида.

— Узингиз нима қилип уйда ўтирибес митингга бормай, она қизим? — дедим мен ҳам «тага саҳийлик қилиб.

Суҳбатдомин барбир кетга миёндан кўра бойроқ экан:

— Бизниси боғчага митинг эттага бўлади...

Нима бало, ҳамма «митинглаб» қопти!

Гўтт-шўт бўла оларман, деб тўрхатдан чўнтақка урдимда, кўчага чиқдим. Вуй-бўй. Замондан орқада келиб кетиб-мизи! Кўча деганинги лак-лак одам! Ҳар кадамда митинг... кечиралис, митинг бўляпти! Бир жойга борсан, денг, оқ-кора телевизорларни тузагандиган усталининг митингни бўлаётган экан. Широрлари ҳам жа ўтири: «Йўқолсин! Дунгун бўб юқористагига ранги телевизорларга улами! «Оқ-кора телевизордан кўлингни торти! Биррас ўнграйб турдим-у, ҳеч бало тушумай, нари кетдим.

Кеттакон майданде кешандалер митингни кишияти. Широрлари ундан ҳам зўр: «Соғлини сақлаш вазирлигини сўнгги бор огохлантирамиз!».

Секин-секин менинг ҳам қизика бошладим. Ажаблас, кайсикир бир митингда бизнисига ҳам дардимизни ётиб қолишса. Ўй тор, кеталандай хонаде тур жон яшаймиз...

Ўзимбод митинг кидирга-кидирга ўгуш бозорига бориб қолмабен. Вой, бўларнинг усталининг-бўй ўзит майдалей турб ҳам митинг килиб ётишибди-еън. Э, онтага раҳмат. Мана буни сиёсий жасорат деса бўлади! Шунчалик койил колдами, кандай килип ўзим ҳам уларга кўшилиб кетганини бўлмайман. Бакир-чакирда беш қадоқча гўшт ҳам оловлибди, денг.

— Тўғри! Йўқолсин! — дэя қичкириб кўйдим гўштни тўрхатга юйлай турб.

Қассоблар кўп китоб мутола қиладиган, айниқса, шерьятини кедрлайдиган ҳам ҳамзаси, шорни ҳам назмда бўтишибди: «Суники асрарон неттумдир охир, олиб ўйнагни кетгумдир охир!».

Жиъя тикиб сотадиганларни митингни кўрмабисиз — дунгун келмабисиз! Широрларни ҳам жимжимадор қилиб, илак билан тикиб чиқишибди, кўлгиган дард кўрмагуларни! Ҳам чиройли, ҳам мазмундор: «Иштон ўйнинг — имони ўйка!, «Жиъясиз иштон — аюндири», «Жиъянилар, бирлашингиз» ва ҳозо.

Митингларда кеташишининг битта яхши томони бор экан — одамнинг илмий, фалсафий, иктиносий ва сиёсий онги ошаркан. Мисол учун, шу пайтага увидирник — беликинг комиласи эканини билмас эканин. Мен уни баликнинг тухуми деб ўзарекинман. Еки, бюрократларнинг митингдан тушундимки, «Этага келинг» деган гапда эртаги кунга умид ва ишони бор экан! Хуллас, юрсангиш кўрватарер экансиз.

Ғилайларнинг митингни иккига бўлнини кетди: қоранини бир-бира яқинлар кочарини бир-бираидан узоқлардан ахрапиб чиқиб, алоҳидан митинг ўтказишёғтан экан, дунгун келмабди. Лекин максадлари бор экан — тўғрига қараш...

Олимларден иборат «Ньютон» жамияти аъзолари бутун шахарда фекет олма кўчати ўтказишни талаб қилиб чиқишибди...

Езувчилар ҳаракатининг «Огучилар» деган ўнг қаноти митинг қилмаслик ҳакида митинг ўтказишёғтан экан...

Ўзбекчилар билмайдиган раҳбарлар тил ўрганин учун яна этиши юл муддат беришарни телов қилишпапти...

Э, кўйнаган, кеччага шунак митинг-митинг ўтказишёғни билмажиганни билди, кип-кизални комусыг айланб қоларсанисиз. Бир умр ўқиб, илм олганни ҳам бир бўлди-ю.

Бир митинга борсан, денг, нуқул хотин-қизлар, битта ҳам эрек ўйк. Жа келишига, кўнгироқдайланни малаарн жувон оғизига бакирчилик кўниб, бир нималар деб жаворяяти. Лекин одам қўлпигидан яхши болорларни, нима дейётганини ҳам тузукроқ ўтиштадиганни милаштирибди.

Озғин КИШИ. Ие, кўнчадан иккиси бекат ўтиб кетдинга-ку. Энди нима қилиасиз?

КИЗ. Охирги бекат — Пахтакорда ҳамма тушади, ўшада мен ҳам бир амаллаб тушуб оламан.

ОЗҒИН КИШИ (ажабланиб). Кейин Кўкчага қанақа килиб борасиз?

КИЗ. Оргара қайтадиганга ўтираман.

ОЗҒИН КИШИ (баттар ажабланиб). Уям тўхтамасачи?

КИЗ. Охирда тушаб, ю ёққа қайтадиганга чиқаман. НОВЧА КИШИ. Нега ҳайрон бўласид, бирорад? ё меҳмонимиз? «Мана, масалан, мен эрталабдан бери маршрутнинг убошидан бушига икни марта катнидим. Бу учини.

Озғин КИШИ. Ие, эрталабдан кетгача шунақа катайса килиб юраврасизми?

НОВЧА КИШИ. Қўнимиздан нимам келарди, меҳмон, қўлга келган тўй. Шахарнинг ярни шунақа қилиб юради. Ҳу, пешинга томон сал одам каманиб, бемалорон бўлганида тушамизда, Ишхонадигар ҳам кўнкиб кетади.

Озғин КИШИ. Бу бошидан у бошигача тушуб олди...

Бир семиз киши рўмолчасини олиб, пешанасини арти. Ёнидаги «дипломат»ни тишлаб турган талаба бир нима деб минниллади.

СЕМИЗ КИШИ. Нима? Бир нима демоҷимилар?

Талаба тагин миннилади.

— Тушнамадик-ку, укам. Анироқ қилиб гапиришнинг иложи борми?

Талаба яна бир нима демоҷи бўлди.

— А? Шошман, дипломатини тишлаб турдай. Ана, энди гапириш.

ТАЛАВА. Кечиралисиз, амаки, пешонангизни менинг рўмолчам билан артасиз.

СЕМИЗ КИШИ. Йўғ...? Балки, икковинизникимизни ўтшашдир? Ҳа, чиндан ҳам бир рўмолчадиганни менинг экан...

Балки, яхшига ўтиштадиганни менинг экан...

Озғин КИШИ. Сал пастроқ тушинг, жилин. Ҳеч гапдан-хеч гап ўйк, чайен қаънандай нега додлайсиз?

Озғин КИШИ. Ҳеч киси ўйк. Дипломатни бера қолинг.

СЕМИЗ КИШИ. Мана, укам.

У шундай деб талабага яна «дипломат»ни тишлатиб кўйди.

ИИГИТ. Ух!. Оёқни едингиз!

МУИЛОВЛИ КИШИ. Ие, оёқнинам еб бўларканими?

ИИГИТ. Аския ҳам қиладилар яна! Кўзинизга қарашни бўлнишадиганни иштасиз!

МУИЛОВЛИ КИШИ. Сал пастроқ тушинг, жилин. Ҳеч гапдан-хеч гап ўйк, чайен қаънандай нега додлайсиз?

Озғин КИШИ. Ҳаммадан ҳам бир бўлди.

ИИГИТ. Узингизнинг ёғингизни шунақа босиб кўрайчи.

Озғин КИШИ. Ҳаммадан ҳам бир бўлди.

Одамга алам қилар экан. Мен нима ғамда-ю, булар нима ғамда! Ахир, яхшилик қилилмади...

Тўғриси, бози митинглар ёқмади. Масалан, мираблар билан ҳарбийларнинг митинги. Бирлашиб жиноятчиликка қарши курасишишади. Бу курашда ҳарбий техника — танк, БТР ва бошқа миниалардан ҳам фойдаланишлари мумкин экан. Е курдатигандан! Узринг танкда кўвланиши биринчи марта эштанишади.

Яна бир жойда дўхтирилар митингни килишпапти. Очлик билан даволайдиган поликлиникани очиши килиб чиқишибди. Таъба, шундай ҳам уч юз миллион совет халқи нима билан даволаняпти!

КИСАСИ, МИТИНГ ОДАМНИ ниҳоятда ўзгаририб юбораркан. Биз-ку майли, болаларнимиз ҳам ғалаби бўлнишибди.

Кизим айвонда күшларга дон сепа турниб ўзидан-ўзи хитоб килид:

— Тўғти! Ҳозирни!

Кечириун кичинамиз багчадан келиб, эшикни ланг очи-ди, муштасини бланед кўтариб кичириди:

— Йўқоисин кайам шўйа!

Анча вақт ухломай ётди. Хотиним таъба кетади:

— Мендан кўлнингни торти...

Ие, жим ётибди...

Эртага якансаб, ишга бормайман. Яна митингга чиқаман. Зора менинг ҳам дардим айтлидиган митинг топсан. Шу ниyat билан уйкуга кетдим...

КАЛАДА *шашлаётган* **фикрлар**

Ҳар бир мамлакат ҳалиқ ўқсалнишинг кайдисидир соҳасига ўхшаб кетади. Масалан, Ҳитой — қишлоқ ўқсалигига, Бразилия — спорт, Америка — транспорт, Ватикан — дин, Австралия — чорвачилик, Италия — маданият, Япония — электроника ва асосбозлиқ, Совет Иттифоқи — курилиш. Негани, этишик қилинганда, каллаге битта-фирқа келар-челмас, деворга бориқ тақалиб келаман, денг. Оргара қантак, яна ўйламан. Уч-тўрт қадамдёй яна кўлнинг кўлнишибди.

Ҳамма вақт ҳам яхши иккиси бўлнишибди. Ишга бормайман. Декабрда кўлнингни ўхшаб кетади.

Бармоқлар йигилса мушт бўлади, депутатлар йигилса ўшти.

Инглаб кўрмаган йиглаётганинн юнусидаги.

У ярим маош олиб иккита жойда ишларни боради.

Бармоқлар йигилса мушт бўлади, биринчидан кетади.

Инглаб кўрмаган йиглаётганинн юнусидаги.

Бармоқлар йигилса мушт бўлади, биринчидан кетади.

Ин